

Ο ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ
ΔΙΚΑΤΑΤΟΡΙΑΣ (1967–1974)¹.

Νικολέττα Δημητρούκα

The article examines the activities of the German Archaeological Institute (DAI) during the 1967–1974 Dictatorship in Greece. Based mainly on the DAI archives, it aims to trace the influence of its Director and his cooperation with the Director of Greek Archaeological Service. During the Dictatorship, two personalities dominated the archaeological circles. The first one was Ulf Jantzen, Director of DAI in Athens, and the second was Spyridon Marinatos, General Inspector of Archaeological and Historical monuments. Apart from the *modus operandi* of these two men, their political beliefs / affiliations, also influenced their attitude towards the staff of the institute. Jantzen's cooperation with Marinatos, could be characterized harmonious. Marinatos was the one who persecuted and displaced many dissident archaeologists, provoking agitation and insecurity in the service. Ulf Jantzen intervened in this dispute by exchanging information about dissident Greek archaeologists. The German embassy criticized his actions and the prestige of DAI Athen among Greek archaeologists diminished.

ύο σημαντικοί διαμεσολαβητές γερμανικής πολιτιστικής επι-
ροής στην Ελλάδα στη διάρκεια της επτάχρονης δικτατορίας
υπήρξαν το Ινστιτούτο Γκαίτε και το Γερμανικό Αρχαιολογικό
Ινστιτούτο. Σε αντίθεση με το πρώτο, το δεύτερο ανέπτυξε εξαιρετικά
αρμονικές σχέσεις τόσο με το καθεστώς όσο και με την Ελληνική Αρχαι-
ολογική Υπηρεσία. Αυτό οφειλόταν κυρίως σε μια «ευτυχή» σύμπτωση:

1. Η παρούσα εργασία αποτελεί ελαφρά διασκευή του αντιστοίχου τμήματος της μεταπτυχιακής μου εργασίας, η οποία υποβλήθηκε στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, στις 5 Σεπτεμβρίου 2017.

και οι δύο υπηρεσίες διευθύνονταν από μεγάλους αρχαιολόγους, φιλικά προσκεϊμένους στο καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου.

Στη διάρκεια του πρώτου έτους της δικτατορίας συνταξιοδοτήθηκε και αποχώρησε από τη διοίκηση του Ινστιτούτου ο καθηγητής E. Kunze, ο οποίος είχε μακρά επιστημονική δραστηριότητα στην Ελλάδα και για την προσφορά του αναγορεύτηκε επίτιμος διδάκτωρ του Αριστοτέλειου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης (Νοέμβριος 1967). Ο διάδοχός του Ulf Jantzen, ο οποίος από το έτος 1937 και επί Κατοχής είχε διατελέσει βοηθός του ΔΑΙ Athen και είχε συμμετάσχει στις ανασκαφές της Ολυμπίας², κατείχε μέχρι τότε την έδρα της Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Αμβούργου και ήταν γνωστός στους ελληνικούς αρχαιολογικούς κύκλους για τις έρευνές του στη Σάμο³.

Η είδηση ότι ο Kunze επρόκειτο να αντικατασταθεί στη διεύθυνση του ΔΑΙ Αθηνών προκύπτει και από επιστολή του W. Peek, καθηγητή στο Ινστιτούτο Αρχαιογνωσίας του Πανεπιστημίου «Martin Luther» στην πόλη Halle της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, προς τον H. Schäfer, τμηματάρχη του ΔΑΙ (06.07.1967)⁴. Απαντώντας ο Schäfer διευκρίνιζε ότι σχετικά με την πολιτική κατάσταση της χώρας στάλθηκε (χωριστά) έκθεση⁵ και ότι ο Jantzen θα αναλάμβανε σύντομα τη θέση του E. Kunze, ο οποίος είχε συνταξιοδοτηθεί και ζούσε στο Μόναχο (14.07.

2. Kankeleit (Juni 2016: 16, 19).

3. Politisches Archiv Auswärtiges Amt, B 97/365, Botschaft der BRD, Athen, IV 1– 80 Bericht Nr. 162–68, Athen, den 22. Februar 1968, an das Auswärtige Amt, Bonn, betr: Kulturpolitischer Jahresbericht 1967: 8–9.

4. Ο αποστολέας γράφει: «Είναι περισσότερο από αμφίβολο αν φέτος θα μου επιτραπεί να ταξιδέψω και πάλι, εξαιτίας της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα, για την οποία, ως φαίνεται, κυριαρχούν εδώ οι πιο παράξενες ιδέες. Θα μου κάνετε μεγάλη χάρη, αν μπορούσατε να με βοηθήσετε, συντάσσοντας μια σύντομη έκθεση επί της κατάστασης. Σε αυτή θα έπρεπε να διευκρινιστεί κυρίως ότι δεν έχει σημειωθεί αλλαγή στην ελληνική φιλοξενία, κυρίως σε σχέση με την εργασία των ξένων λογίων (σύμφωνα με πληροφορίες μου αυτή παρεμποδίζεται και έτσι εγώ θέτω σε κίνδυνο την ελευθερία και τη ζωή μου). Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιείστε, παρακαλώ, ουδέτερο χαρτί αλληλογραφίας, όχι του Ινστιτούτου, για να μην εκθεθώ στην παράλογη υποψία ότι συνεργάζομαι με το καθεστώς, στην περίπτωση που καταθέσω την έκθεση αυτή στις αρχές. Και το τελευταίο και σημαντικότερο: Ποιες προοπτικές υπάρχουν για τη διαδοχή του Kunze; Σύμφωνα με τις πληροφορίες μου θα αντικατασταθεί από τον υποδιευθυντή του. Η είδηση αυτή δε θα έπρεπε να ενσωματωθεί στην υπόλοιπη έκθεση, γιατί εδώ ο,τιδήποτε δυτικογερμανικό για την ώρα αποτελεί ταμπού». Το γερμανικό κείμενο στο ΔΑΙ Athen, Ordner K21: Bitten um Unterstutzung, Desiderate, Allgemeine Korrespondenz 1967–70.

5. Η έκθεση αυτή πάντως δεν υπάρχει σήμερα στα αρχεία του ΔΑΙ Αθηνών.

1967)⁶. Τελικά ο Jantzen ανέλαβε υπηρεσία στις 18.08.1967⁷. Το κοινό χαρακτηριστικό που συνέδεε τους W. Peek και Ulf Jantzen ήταν το ναζιστικό τους παρελθόν (Rebenich 2005: 51–5). Ο Ulf Jantzen είχε επιδείξει επί Κατοχής χαρακτηριστική αδιαφορία για τα δεινά του ελληνικού λαού⁸. Επιπλέον ανήκε στους προπαγανδιστές της λεγόμενης «Απριλιανής Επανάστασης», σε αντίθεση με τον δημοκρατικό Kunze, στον οποίο η χούντα είχε απαγορεύσει για ένα διάστημα την είσοδο στην Ελλάδα (Φλάισερ 2016: 362).

Ο Jantzen προσπάθησε να στηρίξει προπαγανδιστικά το απριλιανό καθεστώς, όπως προκύπτει από την από 26.01.1971 επιστολή του, με την οποία συνιστούσε στις αρμόδιες ελληνικές αρχές να χορηγήσουν άδεια στον M. Boos, έναν συνεργάτη της Βαυαρικής Ραδιοφωνίας, ο οποίος «θα ήθελε να γυρίσει μίαν διδακτικήν και προπαγανδιστικήν ταινίαν ἐν Ὀλυμπίᾳ». Η άδεια χορηγήθηκε τον Φεβρουάριο του 1971⁹. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας, ο Jantzen παρείχε αφειδώς διαβεβαιώσεις σε πρόσωπα που σχεδίαζαν να επισκεφθούν την Ελλάδα για τη δημόσια ασφάλεια της χώρας¹⁰.

Για να προωθήσει τους σκοπούς του DAI Αθηνών, ο νέος διευθυντής ήρθε ταχύτατα σε επαφή με τις αρμόδιες ελληνικές αρχαιολογικές υπη-

6. DAI Athen, Ordner K21: Bitten um Unterstützung, Desiderate, Allgemeine Korrespondenz 1967–70.

7. Jahresbericht des DAI für 1967, Abteilung Athen, *Archäologischer Anzeiger*, 84 (1969: XXVIII).

8. Η Kankleit (Juni 2016: 18), επισημαίνει ότι οι Γερμανοί αρχαιολόγοι που δρούσαν στην Ελλάδα αγνόησαν όλα τα εγκλήματα που έλαβαν χώρα στην άμεση γειτονιά τους. Και προσθέτει: «Το αίσθημα ότι ανήκαν σε μια πνευματική ελίτ και ότι δεν ευθύνονταν καθόλου για τα δεινά του ελληνικού λαού είναι ξεκάθαρο κυρίως στα δημοσιευμένα απομνημονεύματα των αρχαιολόγων Hampe και Jantzen».

9. DAI Athen. Ordner K22: Korrespondenz 1971–73.

10. Απαντώντας στον Fritz Aly, διευθυντή της «Aly Film – Produktion, Auswertung, Kommunikation», ο οποίος σκόπευε να υλοποιήσει την παραγωγή «Ich suche Hellas in Griechenland», και με επιστολή του από 24.02.1968 ρωτούσε αν μπορούσε να κινηθεί ελεύθερα στην Ελλάδα και να φωτογραφίσει τόπους και αντικείμενα (εκτός αυτών που αφορούσαν τη στρατιωτική ασφάλεια), ο Jantzen έγραφε στις 08.03.1968: «Μπορείτε να κινηθείτε εντελώς ελεύθερα στη χώρα και να κάνετε ό,τι θέλετε!» Βλ. DAI Athen. Ordner K21: Bitten um Unterstützung, Desiderate, Allgemeine Korrespondenz 1967–70. Κατά την περίοδο Ιωαννίδη (εγκαινιάστηκε στις 14.01.1974) ο Jantzen διαβεβαίωνε κάποιο Stürup, ο οποίος σχεδίαζε να μεταβεί στην Ελλάδα την άνοιξη του 1974, ότι δε χρειαζόταν να ανησυχεί για την πολιτική κατάσταση (Besorgnisse wegen der politischen Lage [in Griechenland] sind nicht nötig). Βλ. DAI Athen. Ordner K23: Desiderate 28.06.1973–31.12.1974.

ρεσίες¹¹ και συνδέθηκε στενά με τον καθηγητή Σπ. Μαρινάτο¹², ο οποίος ανακάλυψε στη Θήρα την προϊστορική πόλη του Ακρωτηρίου¹³, την οποία αρχικά ταύτιζε με τον μυθικό και χαμένο πολιτισμό της Ατλαντίδας¹⁴. Ο Μαρινάτος, ο οποίος είχε υπηρετήσει ιδεολογικά και τη μεταξική δικτατορία (Χαμηλάκης 2012: 225–6, 242), υπήρξε ένθερμος υμνητής του απριλιανού καθεστώτος και διορίστηκε «Γενικός Επιθεωρητής Αρχαίων και Ιστορικών Μνημείων» με τον ΑΝ 46/20 Ιουνίου 1967, έχοντας τις αρμοδιότητες, τις οποίες ασκούσε μέχρι τότε ο Προϊστάμενος της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας Ι. Κοντής¹⁵.

Ως επιθεωρητής αρχαιοτήτων, ο Μαρινάτος περιστοιχίστηκε από καιροσκόπους, οι οποίοι ελάχιστα εκπροσωπούσαν τον κλάδο των αρχαιολόγων, και εφάρμοσε μια αυταρχική και αυθαίρετη πολιτική διώξεων, η οποία προκάλεσε τη σιωπηρή αντίδραση των ελλήνων αρχαιολόγων. Η ψυχρότητα και η υπηρεσιακή τυπικότητα αντικατέστησαν πλέον την εγκαρδιότητα που υπήρχε στην αρχαιολογική υπηρεσία μέχρι το 1967. Η πολιτική αυτή είχε προδιαγραφεί από τη στιγμή που ο Υπουργός Προεδρίας Γ. Παπαδόπουλος παρουσίασε το νέο προϊστάμενο της αρχαιολογικής υπηρεσίας στους υπαλλήλους του υπουργείου λέγοντας ότι «είναι περιβεβλημένος με ύπουργικήν εξουσίαν, διά να άνορθώση τήν διαλελυμένην άρχαιολογικήν ύπηρεσίαν έκ τής φαυλοκρατίας» (Πετράκος 2015: 43). Στον πανηγυρικό που εκφώνησε στην Ακαδημία για την πρώτη επέτειο της δικτατορίας, στις 2 Μαΐου 1968, ο Μαρινάτος τόνιζε: «Τò καθεστώς τής 21ης Άπριλίου άποτελείται από άνδρας φιλο-

11. Politisches Archiv Auswärtiges Amt, B 97/365, Botschaft der BRD, Athen, IV 4 8, Bericht Nr. 179–69, Athen, den 28.02.1969, an das Auswärtige Amt, Bonn, betr: Kulturpolitischer Jahresbericht 1968, 8: «... dessen [des DAI Athen] neuer 1. Direktor rasch Kontakt mit den verantwortlichen Stellen des Gastlandes fand und für die Ziele des Instituts zu benutzen verstand».

12. Politisches Archiv Auswärtiges Amt, B 97/365, Botschaft der BRD, Athen, IV 4 8 Bericht Nr. 179/70, Athen, den 26.02.1970, an das Auswärtige Amt, Bonn, betr: Kulturpolitischer Jahresbericht 1969.

13. Ο Πετράκος (2015: 44) χαρακτηρίζει την ανασκαφή ως ευτυχή στιγμή του απριλιανού καθεστώτος, το οποίο διέθεσε όλα τα αναγκαία μέσα, για να διεκπεραιώσει ο Μαρινάτος ένα έργο ζωής.

14. *Μακεδονία*, 07.06.1967, σ. 5, στ. 6: «Αρχαιότητες ύψιστης σημασίας θα άποκαλυφθούν εις Σαντορίνην», *Μακεδονία*, 17.06.1967, σ. 4, στ. 7: «Τήν ύπαρξιν άρχαίων διωρόφων οικιών και διάφορα άντικείμενα του 1550 π. Χ. άπεκάλυψαν αι άνασκαφαι εις Θήραν».

15. Για τους προϊσταμένους της ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, βλ. McDonald 1972: 218, σημ. 2.

κινδύνους, άνδρας αγαθούς, άνδρας φιλοπάτριδας...» με «χρηστήν φρόνησιν καί μετριοπάθειαν»¹⁶.

Ο Μαρινάτος ως προϊστάμενος του Αρχαιολογικού Συμβουλίου απομάκρυνε από την ελληνική αρχαιολογική υπηρεσία έναν αριθμό αντιφρονούντων, αλλά ικανότατων αρχαιολόγων, όπως ήταν ο διεθνούς φήμης Βυζαντινολόγος Μ. Χατζηδάκις¹⁷. Εκτός αυτού, όπως έγραψε ο αρχαιολόγος Χρ. Ντούμας, ο Μαρινάτος από καθαρή εμπάθεια μετέθεσε δυσμενώς μεγάλο μέρος του επιστημονικού προσωπικού (περίπου 80%), προκαλώντας αναστάτωση στην υπηρεσία. Από προσωπικά κίνητρα καθορίστηκε και η στάση του απέναντι στα μνημεία¹⁸. Ο ίδιος ο Ντούμας μετατέθηκε στη Ρόδο, όταν ο Μαρινάτος διαπίστωσε βάσει φωτογραφιών ότι είχε συμμετάσχει σε αντιχουντική εκδήλωση στο Λονδίνο¹⁹. Αν και οι αρχαιολόγοι αναγνώριζαν ότι επιτέλεσε έργο σημαντικό στο Ακρωτήριο, επέκριναν τον αυταρχισμό του και τις εκκαθαρίσεις στο προσωπικό, όπως αποκάλυψαν οι *New York Times* (11.01.1970). Ο ίδιος δήλωνε ότι αδιαφορούσε για την πολιτική, ενώ απέφευγε κατά κανόνα τις πολιτικές δηλώσεις (Βλαχόπουλος 2014: 371-2). Ωστόσο οι απριλιανόι συνταγματάρχες τον πρόσεχαν, γιατί στήριζε ανοιχτά το καθεστώς²⁰. Σε συνέντευξη στους *London Times* (1963) ο Μαρινάτος καταδίκασε τον κομμουνισμό, διότι, κατά την γνώμη του, απέρριπτε την πνευματικότητα. Για τις πολιτικές του απόψεις ήταν αποκαλυπτική και η συνέντευξή του στη *Νέα Πολιτεία* (03.01.1969), όργανο των συνταγματάρχων, όπου εξέφρασε την απογοήτευσή του για τη διάλυση των αξιών στον μεταπολεμικό κόσμο (Μαρινάτου 2015: 61).

Οι αρχαιολογικοί κύκλοι αποδοκίμαζαν τη σχέση Jantzen-Μαρινάτου²¹, επειδή αυτή οδήγησε τον πρώτο διευθυντή του ΔΑΙ Αθηνών στην εγκατάλειψη της επιβαλλόμενης πολιτικής ουδετερότητας και την ε-

16. «Μην ενοχλείτε την Ακαδημία», *Ελευθεροτυπία*, 08.04.2007.

17. Kahle Köpfe, *Der Spiegel*, 49 (27.11.1967): 145.

18. Ντούμας, στο: Σπ. Μαρινάτος, «Αφιέρωμα: Ο ελληνικός εικοστός αιώνας», *Τα Νέα*, 18.01.2000, στο: <http://www.tanea.gr/PrintArticle/?article=4108670&iid=2>

19. Προφορική μαρτυρία της Φ. Αρβανίτη-Κωνσταντίνου, η οποία το καλοκαίρι του 1974, ως φοιτήτρια του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ, είχε συνεργαστεί με τον Ντούμα στη Ρόδο.

20. Ντούμας, «Να είμαστε υπερήφανοι για το Ακρωτήριο της Σαντορίνης», *Καθημερινή*, 04.02.2017, στο: <http://www.kathimerini.gr/890738/article/proswpa/geyma-me-thn-k/xristos-ntouymas-na-eimaste-yperhfanoi-gia-to-akrwthri-ths-santorinis>

21. Kulturpolitischer Jahresbericht 1969 (26.02.1970): 12: «Die enge Verbindung seines 1. Direktors zu dem Regime verpflichteten Chef des Griechischen Archäologischen Dienstes wirkte sich zwar für die Tätigkeit des Instituts günstig aus, wird jedoch in den Fachkreisen wenig geschätzt».

μπλοκή του στην αντιπαράθεση του Μαρινάτου με έλληνες αρχαιολόγους. Μια σχετική ένδειξη περιέχει το απαντητικό έγγραφο, με το οποίο το DAI Αθηνών γνωστοποιούσε στην εδρεύουσα στο Μόναχο Επιτροπή Αρχαίας Ιστορίας και Επιγραφικής κατάλογο έγκριτων ελλήνων αρχαιολόγων που ενδιαφέρονταν να συμμετάσχουν στο Έκτο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής και Λατινικής Επιγραφικής (Μόναχο, 18–23 Σεπτεμβρίου 1972). Στον προτεινόμενο από το DAI Αθηνών κατάλογο το όνομα του αρχαιολόγου Φ. Μ. Πέτσα έχει διαγραφεί δύο φορές, πιθανώς με ευθύνη του Jantzen και καθ' υπόδειξη του Μαρινάτου. Ας σημειωθεί ότι ο Πέτσας είχε μετατεθεί δυσμενώς από την Εφορεία Θεσσαλονίκης στην Εφορεία Πατρών, γεγονός που ο ίδιος χαρακτήριζε ως διωγμό²².

Ως «έπαλξη του γερμανικού πολιτισμού στη Ελλάδα» (*Welt am Sonntag*, 23.04.1967: 26) το DAI με δύο διευθυντές και ικανό αριθμό συνεργατών²³, αναδιοργανώθηκε στη διάρκεια της επταετίας (1967–1974) και ανέπτυξε πολυσχιδείς δραστηριότητες. Όπως προβλεπόταν από το καταστατικό (18.04.1961), στις σταθερές υποχρεώσεις του ινστιτούτου ανήκαν ο εορτασμός της ημέρας του Winkelmann (9 Δεκεμβρίου)²⁴, οι ξεναγήσεις, ασκήσεις και διαλέξεις κατά τους χειμερινούς μήνες για τους υποτρόφους του DAI και τους διερχόμενους λογίους, καθώς και το ά-

22. DAI Athen, Ordner K21: Bitten um Unterstützung, Desiderate, Allgem. Korrespondenz 1967–70. Ο κατάλογος περιέχει δύο ομάδες ονομάτων. Πρώτη ομάδα (τα ονόματα έχουν γραφεί με γραφομηχανή): Prof. N. C. Conomis, N.M. Kontoleon, G. A. Papantoniou, Dr. Dina Peppas-Delmousou, Photios Petsas (διαγραμμένο), Prof. J. Triantaphyllopoulos, M. T. Mitsos, D. Kanatsoules, J. Papastavrou, S. Koumanoudes, T. A. Arvanitopoulou, S. Pelekidis, M. Sakellariou. – Δεύτερη ομάδα (τα ονόματα είναι χειρόγραφα): N. Platon, P. Lazaridis, I. Papachristopoulou, S. Charitonides, S. Marinatos, A. K. Orlandos, E. Mastrokostas, B. Ch. Petrakos, D. R. Theocharis, Th. Ch. Sarikakis, S. Dakaris, Ph. M. Petsas (διαγραμμένο). Για τη μετάθεση του Φ. Πέτσα, βλ. Πέτσα (2013: 240) και Τατάκη (2013: 251).

23. Jahresbericht für 1967, Athenische Abteilung, *Archäologischer Anzeiger*, 84 (1969: XXVIII). Jahresbericht für 1969, Athenische Abteilung, *Archäologischer Anzeiger*, 85 (1970: XLVI).

24. Επρόκειτο για την ημέρα των γενεθλίων του ιδρυτή της Αρχαιολογίας J. J. Winkelmann (1717–68). Η γιορτή αναβλήθηκε το έτος 1968, για να τελεστεί στις 12.02.1969 με διάλεξη του Jantzen. Με κάποια καθυστέρηση τελέστηκαν και οι γιορτές του 1969 (15.12.1969), του 1972 (13.12.1972) και του 1973 στις 13.12.1973, παρόντος και του πρέσβη Peter Limbourg και πολυάριθμων προσκεκλημένων. Βλ. Jahresbericht für 1969, Athenische Abteilung, *Archäologischer Anzeiger* 84 (1969: XLIII). Jahresbericht für 1972, Athenische Abteilung, *Archäologischer Anzeiger* 88 (1973: 744). Jahresbericht für 1973, Athenische Abteilung, *Archäologischer Anzeiger*, r 89 (1974: 678).

νοιγμα των βιβλιοθηκών για όλους τους λογίους, ανεξαρτήτως εθνικότητας²⁵.

Όστόσο η πλέον σημαντική δραστηριότητα του Ινστιτούτου ήταν οι ανασκαφές σε διάφορα μέρη (Ολυμπία, Ναυπλία, Τίρυνθα, Καβείριον κοντά στη Θήβα, Σάμος, Κεραμεικός)²⁶ και οι εργασίες συντήρησης και αναστήλωσης, οι οποίες καθιστούσαν τα μνημεία επισκέψιμα και προσιτά στους τουρίστες, οι τοπογραφικές αποτυπώσεις, οι απεικονίσεις αγαλμάτων και μνημείων, η κατασκευή εκμαγείων, η προετοιμασία χαρτών και οδηγών²⁷. Συμπληρωματικές δράσεις αποτελούσαν τα σεμινάρια²⁸, η διεξαγωγή συνεδρίων και η μετάκληση ειδικών επιστημόνων και πρώην συνεργατών για διαλέξεις²⁹, ξεναγήσεις και εκπαιδευτικές εκδρομές με υποτρόφους³⁰, η σύνταξη και δημοσίευση μελετών και η έκδοση των περιοδικών *Archäologischer Anzeiger* και *Athenische Mitteilungen*.

Για την επίλυση προβλημάτων αρχαιολογικής φύσης ο Jantzen και το DAI είχαν στενή συνεργασία με το DAI Βερολίνου και τις ξένες αρχαιολογικές αποστολές, καθώς και τις αρχαιολογικές υπηρεσίες και τους αρχαιολόγους της Ελλάδας. Στα αρχεία του DAI Αθηνών αναφέρονται εκτός του Μαρινάτου και άλλοι αρχαιολόγοι, όπως ο Κουμανούδης, Γενικός Επιθεωρητής Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων και Αναστύλωσης και οι

25. DAI Athen, Ordner K 15 B: Korrespondenz 1952–75: Satzung des DAI, Berlin, den 18.04.1961. Aufgaben der Abteilungen.

26. Jantzen 1986: 66–8. Συνοπτική ενημέρωση παρέχουν και οι ετήσιες εκθέσεις του περιοδικού *Archäologischer Anzeiger*. Τα αποτελέσματα των ανασκαφών δημοσιεύονταν κυρίως στο περιοδικό του DAI Athen *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*.

27. Ο αρχιτέκτων και αρχαιολόγος Ι. Τραυλός, μέλος και πολύτιμος συνεργάτης του DAI, προετοίμαζε το 1970 ένα αναλυτικό οδηγό της Αθήνας (DAI Athen, Ordner K 21: Bitten um Unterstützung. Desiderate. Allgemeine Korrespondenz 19676–70). Καρπός της συνεργασίας του με το DAI υπήρξε το άρθρο του «Τρεις ναοί της Αρτέμιδος: Αυλιδίας, Ταυροπόλου και Βραυρώνος», στο: Jantzen 1976: 197–205.

28. Σύμφωνα με έγγραφο από 17.04.1973 ακυρώθηκε το σεμινάριο «Το πνεύμα της Ελλάδας», εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και του πληθωρισμού (DAI Athen, Ordner K 22: Korrespondenz 1971–73).

29. Ο G. Gruben, πρώην συνεργάτης του DAI (1960–66) και τακτικός καθηγητής στο Πολυτεχνείο Μονάχου (1966–94), προσκλήθηκε το 1967 στην Αθήνα, αλλά δε μπόρεσε να ανταποκριθεί λόγω φόρτου εργασίας. Η σχετική από 30.10.1967 βεβαίωση, στο: DAI Athen, Ordner K 13: Korrespondenz mit griechischen Behörden, Erziehungsministerium bzw. Ministerpräsidium, 1951–67.

30. Bλ. Jahresbericht des DAI für 1968, Athenische Abteilung, *Archäologischer Anzeiger*, 85 (1970: VIII–IX). Jahresbericht des DAI für 1969, Athenische Abteilung, *Archäologischer Anzeiger*, 85 (1970: XLII).

Παπαστάμος, Γιαλούρης, Καράγιωργα, Δημητροκάλλης και Σακελλαρίου³¹. Επειδή η ακολουθούμενη στην Ελλάδα αρχαιολογική πολιτική υπαγόταν σε μια ευρύτερη πολιτιστική πολιτική, το ΔΑΙ είχε τακτική επικοινωνία με το Υπουργείο Εξωτερικών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (Τμήμα Πολιτισμού), συντονιστικό κέντρο όλων των φορέων πολιτιστικής πολιτικής, και με τον δυτικογερμανό πρέσβη στην Αθήνα.

Εκτός της καθαρά αρχαιολογικής εργασίας το ΔΑΙ Αθηνών διαχειρίστηκε και προσπάθησε να ικανοποιήσει «επιθυμίες»/«αιτήματα» (Desiderate) ατόμων, φορέων και εταιρειών με επιστημονικό, παιδαγωγικό, οικονομικό και συναισθηματικό ενδιαφέρον (όπως φωτογραφίες, ανασκαφές, αναστηλώσεις, ταινίες αρχαιολογικού περιεχομένου). Η διαδικασία υποβολής αιτημάτων περιγράφεται σε επιστολή του Jantzen προς τον ελβετό υπήκοο A. Stucky (12.06.1969):

Να γράψετε γερμανιστί το αίτημα προς τον Προϊστάμενο της Υπηρεσίας Ελληνικών Αρχαιοτήτων κ. Μαρινάτο με την παράκληση [...] Το αίτημα θα σταλεί στην υπηρεσία μας και αυτή θα το προωθήσει με μια συνοδευτική συστατική επιστολή στα ελληνικά.

Η προώθηση των πολυάριθμων αιτημάτων ήταν έργο συγκεκριμένου συνεργάτη (R. Tölle, 1968–69, D. Willers από 01.05.1970)³². Ο γενικός τμηματάρχης P. Gercke παρείχε καθοδήγηση στους υποτρόφους και τους φιλοξενούμενους του ινστιτούτου, συνήθως διερχόμενους λογίους (1968–69)³³. Όπως πιστοποιούν τα αρχεία, ο Jantzen και οι Gercke και G. Schmidt απαντούσαν στα σημαντικά αιτήματα και τα προωθούσαν ακολουθώντας προς την ηγεσία της ελληνικής αρχαιολογικής υπηρεσίας.³⁴

31. ΔΑΙ Athen, Ordner K 21: Bitten um Unterstützung, Desiderate, Allgem. Korrespondenz 1967–70.

32. Jahresbericht des ΔΑΙ Athen für 1968, *Archäologischer Anzeiger*, 85 (1970: IX). Jahresbericht des ΔΑΙ Athen für 1969, *Archäologischer Anzeiger*, 85 (1970: XLII–XLIII). Jahresbericht des ΔΑΙ Athen für 1970, *Archäologischer Anzeiger*, 86 (1971: XII).

33. Jahresbericht des ΔΑΙ Athen für 1968, *Archäologischer Anzeiger*, 85 (1970: VIII). Jahresbericht des ΔΑΙ Athen für 1969, *Archäologischer Anzeiger*, 85 (1970: XLII).

34. Όπως προκύπτει από το ΔΑΙ Athen, Ordner K 21: Bitten um Unterstützung, Desiderate, Allgem. Korrespondenz 1967–70, στις 25.11.1969 ο αρχαιολόγος B. Kaiser έστειλε επιστολή στο Μαρινάτο, ζητώντας άδεια φωτογράφισης ενός λίθινου αγγείου. Ο Jantzen απάντησε και προώθησε το αίτημα στον Κουμανούδη. Στις 27.02.1969 εκδόθηκε η άδεια. Στις 02.11.1968 ο διευθυντής της Εταιρείας In/sync Productions A. Vassilopoulos ζήτησε την άδεια να γυρίσει ένα αρχαιολογικό ντοκυμανταίρ, για να δώσει στους μαθητές και φοιτητές, μέσω συνεντεύξεων με κορυφαίους αρχαιολόγους, την πραγματική εικόνα των ανα-

Η απάντηση δεν ήταν πάντα καταφατική, όπως στην περίπτωση του J. Dong, ο οποίος ζήτησε να μελετήσει τα γλυπτά του Δαφνηφόρου Απόλλωνος. Ο Κουμανούδης απέρριψε στις 11.09.1969 το αίτημα, με το αιτιολογικό ότι για τα γλυπτά ενδιαφέρθηκαν έλληνες αρχαιολόγοι.³⁵ Η στάση αυτή μπορεί να αποτελεί ένα δείγμα του αυταρχισμού που χαρακτήριζε τη διοίκηση της ελληνικής αρχαιολογίας στη διάρκεια της επταετίας. Πειστικότερα ηχούσε το επιχείρημα για τον μεγάλο αριθμό γερμανικών ανασκαφών, το οποίο επικαλέστηκε το DAI, για να απορρίψει το αίτημα του κυβερνητικού παράγοντα της Βαυαρίας Ο. Mayer για τη διεξαγωγή ανασκαφών στη Μονεμβασιά (12.07.1969): «Στο μεταξύ τρέχουν τόσο πολλές γερμανικές ανασκαφές, ώστε γίνεται μεγάλη κατάχρηση της φιλοξενίας της χώρας».³⁶

Για την πολιτιστική συνεργασία του Ινστιτούτου με την πρεσβεία, την ελληνική αρχαιολογική υπηρεσία και τις ξένες αρχαιολογικές αποστολές ο Jantzen σε επιστολή του ανέφερε τα εξής:

Η βασιζόμενη στην αμοιβαία εμπιστοσύνη συνεργασία που εφαρμόστηκε έως τώρα έχει δικαιωθεί πλήρως και πρέπει να διατηρηθεί. Η αμοιβαία ενημέρωση για στοιχεία και προσωπικά δεδομένα και η αμοιβαία υποστήριξη στο πεδίο της έμπρακτης πολιτιστικής πολιτικής δεν ανήκουν (ωστόσο) στη μέθοδο εργασίας του DAI Athen. Η συμβολή του στην προβολή του πολιτισμού συνίσταται στη δική του επιστημονική προσφορά. Το DAI μεριμνά για τις διεθνείς επαφές της ελληνικής αρχαιολογίας και δη με τα έξι ξένα αρχαιολογικά ινστιτούτα της Αθήνας. Οι σχέσεις αυτές κατά τα τελευταία χρόνια έχουν εξελιχθεί, πέρα από τις στενές επιστημονικές σχέσεις, εν μέρει και σε προσωπικές φιλίες³⁷.

σκαφών στην Ελλάδα, με επίκεντρο την Τίρυνθα και τις Μυκήνες. Ο Jantzen απάντησε στις 08.12.1968 θετικά και ζήτησε συνάντηση με τον αιτούντα. Στις 31.07.1969 το DAI, απαντώντας σε ερώτηση περιοδικού για το μέλλον των ευρωπαϊών φοιτητών, διευκρίνισε ότι στο DAI δε γίνονταν μαθήματα για φοιτητές. Ταινίες στην Ελλάδα με αρχαιολογικό περιεχόμενο γυρίστηκαν και με εντολή του διευθυντή Κρατικών Μουσείων Δ. Βερολίνου για χρήση στα σχολεία της πόλης (DAI Athen, Ordner K 22: Korrespondenz 1971-73), καθώς και για λογαριασμό του τηλεοπτικού καναλιού ZDF (DAI Athen, Ordner K 23: Desiderate 28.06.1973-31.12.1974).

35. DAI Athen, Ordner K 21: Bitten um Unterstützung, Desiderate, Allgem. Korrespondenz 1967-70.

36. DAI Athen, Ordner K 21: Bitten um Unterstützung, Desiderate, Allgem. Korrespondenz 1967-70: «Einstweilen laufen so viele deutsche Unternehmungen, dass wir die Freundlichkeit unseres Gastlandes ziemlich strapazieren».

37. DAI Athen, Ordner K 15 B: DAI Korrespondenz 1952-75.

Το πλαγιογράμματο μέρος της επιστολής αποτελεί προφανώς απάντηση σε επικρίσεις της πρεσβείας για αμοιβαία ενημέρωση με την ελληνική αρχαιολογική υπηρεσία και παροχή προσωπικών δεδομένων προς αυτή στο πλαίσιο της πολιτικής συνεργασίας των δύο φορέων κατά των αντιφρονούντων ελλήνων αρχαιολόγων.

Ανεξαρτήτως του περιεχομένου της μικρής αυτής απολογίας, η εμπλοκή του Jantzen στις πολιτικές διαμάχες του χώρου είναι βέβαιη, με κυριότερη συνέπεια τη μείωση το κύρους του (όπως και του DAI), τουλάχιστον στα μάτια των δημοκρατικών ελλήνων αρχαιολόγων³⁸. Ο Μαρινάτος ήταν αντίθετος στη διατύπωση κατηγοριών εναντίον των ξένων (Βλαχόπουλος 2014: 372), συμπεριλαμβανομένων, εννοείται, και των γερμανών αρχαιολόγων, ενώ ο Jantzen, όπως άλλωστε και ο Μαρινάτος, δήλωνε ότι απείχε από την πολιτική και ήταν αφοσιωμένος στο καθαρά επιστημονικό έργο του DAI. Ανεξάρτητα από την αλήθεια των δηλώσεων αυτών η αυτοδίκαιη αποχώρηση του Μαρινάτου από την υπηρεσία στις 31.01.1974³⁹ θεωρήθηκε ως καταστροφή από γερμανικούς κύκλους προσκείμενους στο DAI Αθηνών⁴⁰.

Και επειδή το νόμισμα έχει πάντοτε δύο όψεις, το DAI Αθηνών επιτέλεσε ασφαλώς ένα γόνιμο και πολυσχιδές έργο στην Ελλάδα στη διάρκεια της δικτατορίας, αλλά από την άλλη μεριά στήριξε το απριλιανό καθεστώς με την προπαγάνδα του και συνέβαλε με την παροχή προσωπικών δεδομένων στις διώξεις ελλήνων αρχαιολόγων. Αυτό προκάλεσε την έντονη κριτική της γερμανικής πρεσβείας και τη μείωση του κύρους του DAI Αθηνών, τουλάχιστο κατά την άποψη της δημοκρατικής μερίδας των ελλήνων αρχαιολόγων.

38. Kulturpolitischer Jahresbericht 1968: 9.

39. *Μακεδονία*, 01.02.1974, σ. 1, στ. 8: «Υπεγράφη διάταγμα αυτοδικαίας άποχωρήσεως τοῦ κ. Μαρινάτου».

40. Επιστολή του W. Peek προς τον U. Jantzen από 10.03.1974: «Inzwischen verbreitete das Radio die Nachricht von der Absetzung von Marinatos – eine Katastrophe für meine epidaurischen Pläne». Απάντηση του Jantzen (16.03.1974): «Im Archäologischen Dienst hier sind die Dinge noch im Fluss, so dass ich Ihnen zur Zeit keinerlei Nachrichten darüber geben kann». Στο: DAI Athen. Ordner K 23: Desiderate 28.06.1973–31.12.1974.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Βλαχόπουλος, Α. (2014), «Επί των ήλων του τύπου. Ο Σπ. Μαρινάτος στον τύπο 50 χρόνων (1925-74)», στο: Ε. Μαντζουράνη & Ν. Μαρινάτου (επιμ.), *Σπυρίδων Μαρινάτος, 1901-74: Η ζωή και η εποχή του*, [Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Ιστορήματα 4], Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου Α. Καρδαμίτσα: 339-85.
- Μαρινάτου, Ν. (2015), «Ο Μαρινάτος στη Γερμανία του μεσοπολέμου και ο "αστικός ανθρωπισμός"», *Ο Μέντωρ*, 111: 50-62.
- Πετράκος, Β (2015), «Ο πολιτικός Μαρινάτος», *Ο Μέντωρ*, 111: 16-49.
- Πέτσας, Β. Φ. (2013), «Μ. Πέτσας (05.01.1918-27.02.2004), *Μακεδονικά*, 39 (2010-2012): 237-43.
- Τατάκη, Α. Β. (2013), «Ο Φ. Πέτσας και η συμβολή του στη διάσωση πηγών της ιστορίας της Μακεδονίας», *Μακεδονικά*, 39 (2010-2012), Θεσσαλονίκη: 249-53.
- Τραυλός, Ι. (1976), «Τρεις ναοί της Αρτέμιδος: Αυλιδίας, Ταυροπόλου και Βραυρώνος», στο: U. Jantzen, (επιμ.), *Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern: Internat. Symposium in Olympia vom 10.-12. Oktober 1974 anlässlich der Hundertjahrfeier der Abteilung Athen und der deutschen Ausgrabungen in Olympia*: 197-205.
- Φλάισερ, Χάγκεν (2016), «Όψεις της (δυτικο)γερμανικής πολιτιστικής πολιτικής απέναντι στην Ελλάδα των συνταγματαρχών: ο τετραγωνισμός του κύκλου», στο: *Πρακτικά Συνεδρίου: «Η δικτατορία των συνταγματαρχών και η αποκατάσταση της δημοκρατίας»*, Αθήνα, 20-22 Νοεμβρίου 2014, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 359-78.
- Χαμηλάκης, Γ. (2012): *Το έθνος και τα ερείπιά του. Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*, μετ. Ν. Καλαϊτζής, Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Jantzen, U. (1986), *Einhundert Jahre Athener Institut, 1874-1974*, Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
- Kankeleit, Alexandra (2016), «Das DAI in Athen während der NS-Zeit», *Εξάντας*, 24: 12-19.
- McDonald, W. (1972) «Excavations at Nichoria in Messenia: 1969-1971», *Hesperia* 41/2: 218-73.

Rebenich, S. (2005), «Nationalsozialismus und Alte Geschichte: Kontinuität und Diskontinuität in Forschung und Lehre», στο: I. Stark (επιμ.), *Elisabeth Charlotte Welskopf und die Alte Geschichte in der DDR: Beiträge der Konferenz vom 21. bis 23.11.2002 in Halle/Saale*, Στουτγάρδη, 42-64.